

CD-ROM-on a Magyar Könyvészet 1921–1944 – javításokkal, pótlásokkal, betűrendes mutatóval

Az Országos Széchényi Könyvtár Retrospektív Bibliográfiai Osztálya azzal tette emlékezetessé – remélhetően, nem csak a maga számára – az idei Ünnepi Könyvhetét, hogy az Arcanum Adatbázis Kft.-vel közösen megjelentette a *Magyar Könyvészet 1921–1944* című, *A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke* alcímű, retrospektív nemzeti bibliográfia eddig megjelent nyomtatott kötetéibe „életet lehelő” betűrendes mutatót. (Az egyik kötet recenzora, Péter László előlegezte meg ezt a jelzőt az akkor még csak tervezett mutatónak.) Az eredetileg papíron való közreadásra szánt, közel háromezer oldalnyi – a mutató mellett a pótlásokat és a javításokat is magába foglaló – VIII. kötet kinyomtatására nem volt anyagi forrás, így került sor digitális formában való közreadására oly módon, hogy a lemez a korábbi kötetek kereken ötezer szkennelt oldalát is tartalmazza.

Az előzmények

Amikor az Országos Széchényi Könyvtár a harmincas évek végén, 1936-os tárgyévvel elindította éves könyvészeinek közreadását, Fitz József igazgató, az elsőként megjelenő kötet bevezetőjében a retrospektív tennivalókat is meghatározta: „A további feladatok közt legfontosabb az 1921–1935. évkör ciklusbibliográfiájának elkészítése lesz.” A feladat végrehajtását a második világháború közbejötté, majd az 1945–1960-as ciklus megszerkesztésének előbbre hozatala késleltette. Csak 1961 nyarától kezdett el érdemben foglalkozni a retrospektív bibliográfiai szerkesztőség a két világháború közötti éveket érintő, sokszorosított katalóguslapokból, nyomtatott könyvészetekből kivágott és felragasztott leírásokból, illetve Gulyás Pál és Terbe Lajos által kézzel írt cédulákból álló, közel kétszáz doboznyi gyűjteménnyel. A Komjáthy Miklósné, majd Kertész Gyula irányításával szerkesztett, 1980 és 1992 között megjelent hét kötet tartalmi válogatás nélkül közli a korszak mindenkori magyar államhatárai között megjelent könyvek, évkönyvek (az iskolai értesítők kivételével), címtárak, naptárak, testületi és kongresszusi kiadványok, valamint a felsőfokú tankönyvek leírásait. A tudományos jellegű gyűjteményes művekről és a szépirodalmi antológiákról analitikus leírások készültek, amelyek feltüntetik a közölt tanulmányokat, illetve az antológiában szereplő szerzőket. A hét alapkötethez csatlakozott az alsó- és középfokú tankönyveket tartalmazó kötet III/A jelzéssel, amely az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeummal együttműködve, 1998-ban jelent meg.

A tervek szerint az alapköteteket lezáró VIII. kötet tartalmazta volna a kinyomtatott tételek utólagosan észrevett hibáinak a javítását, az időközben ismertté vált kiadványok pótlólagos leírásait, illetve az Egyetemes Tizedes Osztályos alapján csoportosított tételek személyi, testületi és földrajzi szempontú megközelítését lehetővé tevő betűrendes mutatót.

A javítások

Az egyes kötetek megjelenése után, a használat során észlelt szerkesztési, illetve nyomtatási hibákat a szerkesztők egy erre a célra bekötött segédkönyvtári példányba jegyezték be. Az itt szereplő, és a leírást érdemben módosító bejegyzések, kiegészülve a betűrendes mutató szerkesztése során ismertté vált további javítandó szövegekkel, képezik a *Javítások az I–VII. kötethez* című részt, amely összesen 3393 könyvészeti tételt érint. A kutatónak, a könyvészet használójának tehát célszerű a javításokba is betekinteni az I–VII. kötet őt érintő tételei esetében.

A táblázatos formában közölt javítások főbb típusai:

- a kötetben hibásan közölt egységesített név pontosítása;
- a mű címének értelemzavaró elírása;
- elmaradt alcímek, műfajjelölések megadása;
- a közreműködői nevek közlése vagy módosítása;
- a megjelenési adatok pontosítása;
- a terjedelem adatainak a módosítása;
- az OSZK raktári jelzetének megadása, pontosítása;
- a kiadványra vonatkozó, elmaradt megjegyzések közlése;
- azoknak a tételeknek jelzése, amelyekről utólag derült ki, hogy nem tartoznak a könyvészet gyűjtőkörébe, mert nem Magyarország területén, vagy 1921 előtt, illetve 1944 után jelentek meg;
- az utalótételek módosult adatainak pontosítása.

A betűrendes mutató már a javított szöveget tartalmazza, ugyanakkor nem szerepel a mutatóban olyan műre való hivatkozás, amely a javítás szövege szerint valójában 1921 előtt, vagy 1944 után, illetve nem a magyar állam területén jelent meg, s így nem tartozik a könyvészet gyűjtőkörébe. Az egyszerű módon nem javítható leírás esetében a javítási táblázat azt közli, hogy a kinyomtatott tétel a pótlások között – helyes formában – megismétlődik. Ilyen esetben a betűrendes mutató hivatkozása is a pótlások tételére hivatkozik.

A pótlások

A könyvészet anyagának gyűjtése 1978-ban zárult le. A következő évek során a két világháború közötti időszak nyomtatványterméséből számos, korábban nem ismert kiadvány, kiadásváltozat került az OSZK állományába, amelyekről a könyvészet szerkesztősége folyamatos tájékoztatást kapott. Ezen kívül a szerkesztőség 1992-ben és 1993-ban felhívást tett közzé a szakajtóban, kérve a könyvtárosokat,

hogy az általuk ismert, de a kötetekből kimaradt kiadványokról adjanak tájékoztatást. Felmerültek olyan szakmai szempontok is, hogy az eredeti gyűjtésben meglévő, de erős válogatással közölt kiadványtípusok a lehetséges teljességgel váljanak ismertté a kutatók, a felhasználók számára. Az így összegyűjtött címleírások képezték az alapkötetek tételeinek pótlásait.

A *Pótlások az I–VIII. kötethez* című, az alapkötetek szakrendjében szerkesztett anyag 2967 tétele a közölt kiadványváltozatokkal együtt több mint 3600 kiadványt regisztrál. Tételei több forrásból származnak:

- a korszakunkban megjelent, de az OSZK állományába csak 1978 után került, így az alapkötetektől hiányzó monografikus művek, illetve periodikus jellegű kiadványok (évkönyvek, éves jelentések, naptárak stb.);
- az eredeti gyűjtésben meglévő, a könyvészetben nem közölt, legalább fél ív terjedelmű testületi alapszabályok;
- az eredeti gyűjtésben meglévő, egy ív terjedelmet elérő, de az alapköteteken mégsem közölt kiadványok;
- kisnyomtatványtári, legalább egy ív terjedelmet elérő kiadványok (imakönyvek, katalógusok stb.);
- publikált nyomdai, kiadói katalógusok;
- bibliofil kiadványokat leíró kéziratos bibliográfiák;
- más könyvtárak adatszolgáltatása a könyvészetből hiányzó tételekről.

Pótlásként a teljesen új művek mellett megtalálhatóak az alapköteteken nem közölt kiadványváltozatok, a más sorozatban való megjelenés vagy a sorozaton kívüli közreadás. Továbbá olyan, a könyvészetben már kinyomtatott tételek is megjelennek pótlásként, amelyeknek hibás rendszavát, gyűjteményes művek elmaradt részletes feltárását csak új leírás közlésével lehetett korrigálni. A pótlástételek között szerepelnek [192?] és [194?] megjelenési adattal megjelöltek is: ezek bizonyíthatóan a korszakban láttak napvilágot.

A betűrendes mutató

A Retrospektív bibliográfiai osztály a könyvészet egyes kötetének megjelenése idején – a következő kötet sajtó alá rendezése mellett – azonnal elvégezte a mutató számára a szövegek kijelölését és cédulára gépelését. Az 1980 óta folyamatosan növekvő, kerekén háromezer hivatkozás egybeszerkesztése 1993-ban kezdődött el, a IV. kötet kiadása után. A szerkesztők figyelembe vették az időközben feldolgozott név-, illetve címjavításokat, valamint a pótlások tételeit is beépítették a mutatóba. (Az alsó- és középfokú tankönyveket tartalmazó III/A kötet saját mutatóval rendelkezik, ennek következtében az itt található tételekre a betűrendes mutató nem hivatkozik.)

A könyvészet betűrendes mutatója több mint 185 ezer tétel. Tartalmazza az önállóan vagy analitikus tételben szereplő személyi és testületi szerzők, társszerzők nevét a mű címével, a közreműködők nevét, az antológiák leírásában felsorolt személyek nevét, a címrendszős leírások címét, illetve azoknak a leírásoknak a címét, ahol a szerző zárójelben szerepel, valamint a mű tárgyaként előforduló személy-, testületi és földrajzi–közigazgatási neveket.

A mutatótétel megoszlása

Tételtípus	Tételszám	%
szerzői/közreműködői	140 844	76
címtétel	22 845	12
tárgyi	8 588	5
utaló	12 808	7
Összesen	185 085	100

A tételek a kötetre, annak oldalszámára, illetve a kéthasábos oldalak megfelelő hasábjára hivatkoznak.

A könyvészet leírásaiban az azonos nevű személyek nincsenek megkülönböztetve egymástól. A mutató szerkesztőse az eredeti programot kibővítve elvégezte – ahol erre forrást talált – az azonos nevű szerzők műveinek a szétválasztását a személyek születési-halálozási évének megadásával. Munkájához nagy segítséget nyújtott az, hogy ez idő tájt folytatódott – Viczián János sajtó alá rendezésében – Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái* című biográfiai lexikonjának a közreadása. A személyneves mutatótétel szerkesztéséhez az Ő-betűvel záruló XIX. kötet anyagáig lehetett a lexikon adatait hasznosítani. Egyéb általános és szakmai életrajzi lexikonok, segédletek mellett fontos forrás volt a Petőfi Irodalmi Múzeum *Magyar életrajzi index* nevű adatbázisa, amelynek feltöltése egybeesett a mutató szerkesztésének időszakával. Bár ez az adatbázis a szerzők műveit nem tartalmazza, az életrajzi adatok, foglalkozások megnevezése segítette a személyek azonosításában. Egy-egy vidéki szerző vonatkozásában segítséget nyújtottak a helyi könyvtáros kollégák is. A szerkesztés során fölmerült az az elképzelés, hogy ne csak az azonos nevűek, hanem minden olyan személy kapjon születési-halálozási évet, akinek ezt az adatát valamelyik lexikon, kézikönyv megadja. Az erre vonatkozó próba során azt kellett megállapítani, hogy ezzel a munkafolyamattal évekre eltolódna a mutatókötet megjelenítése.

Szintén komoly kutatómunkát igényelt a települések egységesített besorolási nevének megállapítása az államhatároknak a korszak előtt történő megváltozása, illetve 1938–1941 között Felvidék és Kárpátalja, Észak-Erdély és a Délvidék visszacsatolása következtében. A mutatózott mű tárgyának megfelelő évek kárpát-medencei hivatalos külföldi helységneve mellett minden esetben ott szerepel a település magyar neve is. Kitűnő forrásként lehetett használni Gyalay Mihálynak 1989-ben megjelent *Magyar igazgatástörténeti helységnevélexikon* című adattárát.

A CD-ROM

2004 első félévére befejeződtek a VIII. kötet szerkesztési munkálatai: tördelésre alkalmas állapotba került a javítások és a pótlások szövegszerkesztővel készített anyaga, valamint a betűrendes mutatónak MicroISIS adatbázisban rögzített tételi. Mivel a kötet kinyomtatására nem volt anyagi fedezet, a szerkesztőség

2004 novemberében az Arcanum Adatbázis Kft.-hez fordult, amely cég nemcsak a VIII. kötet anyagának Folio Views for Windows 4.20 programmal való megjelenítését, hanem az eddig kinyomtatott minden kötet oldalainak képként való lemezre vitelét is elvégezte. Ez a megoldás tulajdonképpen szükségtelenné teszi a kinyomtatott kötetek meglétét, hiszen a mutató hivatkozására kattintva az eredeti kötetoldal jelenik meg, ez nagyítható, mozgatható, „lapozható”, sőt a szükséges oldalt ki is lehet nyomtatni. A Folio keresési menüi a hagyományos lehetőségeken túl módot nyújtanak bármilyen névtöredékre vagy a címek bármelyik szavára való keresésre is. Természetesen elkerülhetetlen a Sűgő, illetve az egyes részek használatát ismertető tájékoztatók áttanulmányozása. (Sajnos, a nem közép-európai karakterek egy részét nem sikerült pontosan a keresőablakokban megjeleníteni, de az ilyen karaktereket tartalmazó szövegek keresése is megoldható.)

Úgy gondolom, hogy a CD-ROM-on megjelenített retrospektív nemzeti bibliográfia – javításaival, pótlásaival és betűrendes mutatójával – a két világháború közötti időszak szellemi öröksége számbavételének, és a korszak tudományos kutatásának egyik alapvető fontosságú eszköze. Remélhetően egyszer majd sor kerül ugyanezen évek hazai kottáinak, térképeinek és egyéb nyomtatott dokumentumainak, továbbá külföldi magyar nyelvű nyomtatványainak nemzeti bibliográfiai szintű összeállítására és közreadására is, azért, hogy a két világháború közötti időszakot tudományos igényrel kutatók vagy csak érdeklődéssel közelítők a korszak nyomtatott dokumentumainak teljes spektrumát áttekinthessék.

Kégli Ferenc

Az Országos Széchényi Könyvtár és az Arcanum Adatbázis Kft. közös kiadásában megjelent a Magyar Könyvészet 1921–1944 című CD-ROM.

Ára: 6250,- Ft.

Megvásárolható az Országos Széchényi Könyvtár főbejáratánál lévő Széchényi Ferenc Könyvesboltban és megrendelhető az alábbi elérhetőségeken:

Király Tímea, OSZK Kiadványtár

1827 Budapest, Budavári Palota F épület

Telefon: 224-3878;

Fax: 224-3744;

e-mail: kiadvany@oszk.hu

PC
CD-ROM

MAGYAR
KÖNYVÉSZET

1921–1944

BETŰRENDES MUTATÓVAL

PÓTLÁSOKKAL

JAVÍTÁSOKKAL

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K